

Подкоритова Л. О., Гаврилькевич В. К. Взаємодія рефлексії і професійного самотворення викладачів закладів вищої освіти / Л. О. Подкоритова, В. К. Гаврилькевич // Актуальні проблеми вищої професійної освіти : збірник наукових праць / за загальною редакцією Л. В. Барановської. – Київ : НАУ, 2021. – С. 66-67.

Подкоритова Лариса

канд.психол.наук, доцент

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький (Україна)

Гаврилькевич В'ячеслав

канд.психол.наук, доцент

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький (Україна)

ВЗАЄМОДІЯ РЕФЛЕКСІЇ І ПРОФЕСІЙНОГО САМОТВОРЕННЯ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

This article presents the results of our theoretical analysis of the correlation between reflection and self-creation of teachers of higher education institutions. There is a review of scientific works by M. Boryshevsky, H. Dyakonov, Y. Halimov, L. Serdyuk, S. Maksymenko, L. Pylypenko, L. Podkorytova, I. Pododimenko, N. Volodarska, T. Yablonska, A. Yanovsky etc. in the article. It was shown the importance of reflection for professional self-creation of teachers of higher education institutions. It was revealed the constant interplay between reflection and professional self-creation of teachers. So, reflection starts up, turns and corrects the process of professional self-creation, simultaneously reflection changes, develops and corrects during self-creation process.

Викладач закладу вищої освіти знаходиться у постійному професійному самотворенні, яке за М. Боришевським (М. Боришевський, 2012, 2013) і Л. Сердюк (Л. Сердюк, 2015) є складним комплексом когнітивних, емоційних і поведінкових реакцій та визначається самоствердженням цінності, сили і значущості власного Я. Процес професійного самотворення має бути заснований на волі викладача та його здатності розвиватися (С. Максименко, Г. Дьяконов, 2012; Н. Володарська, 2012).

Для здійснення самотворення потрібна розвинена здатність до рефлексії. Так, Л. Пилипенко, 2015 вважає, що розвиток рефлексивності є критерієм процесу самотворення. З іншого боку, рефлексія притаманна саме високорозвиненій особистості (Л. Пилипенко, 2015). Тобто, рефлексія сприяє самотворенню особистості й одночасно сама вдосконалюється у цьому процесі.

Л. Пилипенко описує взаємодію рефлексії і самотворення так: у процесі самотворення людина починає глибше усвідомлювати різні аспекти взаємодії з оточуючими людьми та особливості власної особистості (рефлексія). Таке поглиблення усвідомлення може спонукати до пошуку нових форм роботи над собою, внаслідок чого поступово досягається особистісна і соціальна зрілість (самотворення). Головним критерієм зрілості, за Л. Пилипенко є «відповідальність за свої вчинки» (Л. Пилипенко, 2015, с. 73-74). Якщо модифікувати цю схему до професійного самотворення викладача закладу вищої освіти, то матимемо наступне: у процесі своєї професійної діяльності викладач здійснює постійну професійну рефлексію, аналізуючи свої слабкі і сильні професійні риси, переваги і недоліки свого педагогічного стилю, стилю спілкування зі студентами, колегами, адміністрацією тощо. Це в свою чергу спонукає його до корекції цілей і змісту процесу професійного самотворення.

Н. Володарська, розглядаючи самотворення особистості як систему світоглядного самовизначення, взаємостосунків із навколишнім середовищем та іншими людьми, вважає, що це світоглядне самовизначення обумовлюється рефлексивною спрямованістю особи на оцінювання, смислотворення, цілепокладання, самоусвідомлення тощо (Н. Володарська,

2015, с. 25). Для професійного самотворення викладачів закладів вищої освіти і його зв'язку з рефлексією це означатиме дослідження і визначення викладачем смислів своєї професійної діяльності; вибір професійних цілей та засобів їх реалізації, усвідомлення своїх особистісних і професійних ресурсів тощо.

Н. Володарська, 2015 також зазначає, що для ефективного самотворення необхідні відповідальність та усвідомлення (які пов'язані з рефлексією). Адаптуючи це до професійного самотворення викладачів, можна говорити про відповідальне і свідоме ставлення викладача до своєї професійної діяльності. Якщо ці умови не реалізуються, то самотворення претворюється на саморуйнацію особистості (Н. Володарська, 2015, с. 25). Таким чином, залежно від рівня розвитку рефлексивності, самотворення може здійснюватись належним чином або ні.

Інша дослідниця – Т. Яблонська – вважає, що розвинена здатність до рефлексії є однією з необхідних внутрішньоособистісних умов самовдосконалення особистості (Т. Яблонська, 2015). Так, до прикладу, викладач, усвідомивши власну невідповідність своєму професійному ідеалу, може поставити відповідну мету для самовдосконалення, що «запускає» процес самотворення. Важливим тут є рефлексивний аналіз результатів цього процесу (Т. Яблонська, 2014, с. 159-160).

У процесі рефлексії викладач здійснює усвідомлений аналіз своєї діяльності та явищ свідомості. Сама ж рефлексія виникає тільки у певних ситуаціях: коли викладач натрапляє на необхідність переглянути звичні способи своєї діяльності та стереотипні уявлення про свою професію, роботу, себе як викладача тощо (за С. Кузіковою, 2012).

Отже, рефлексія, спрямована на професійне Я та на професійну діяльність, є засобом професійного самотворення.

Так, А. Яновський визначає рефлексію як необхідне вміння і властивість професійного мислення педагога, що дає можливість саморозвиватися, самовдосконалюватися, визначати і виправляти помилки (А. Яновський, 2008).

Подібної думки дотримується і С. Балаба, вважаючи, що успішний педагог володіє здатністю до рефлексії. Водночас професійна педагогічна успішність може бути підвищена за умови розвитку професійної рефлексії (С. Балаба, 2010).

Ю. Галімов зазначає, що викладачі мають розвивати свої рефлексивні здібності для вдосконалення навчально-виховного процесу та глибшого усвідомлення своєї системи переконань. При цьому розвинена педагогічна рефлексія, на його думку, сприяє не лише професійній успішності, а й збереженню психічного здоров'я, оскільки попереджає негативні очікування викладача щодо результатів навчальної діяльності (Ю. Галімов, 2006).

І. Пододіменко, досліджуючи значення рефлексії для формування професійної компетентності викладача іноземних мов, зауважила, що рефлексія сприяє більш свідомій професійній діяльності, допомагає бути гнучкішим, краще аналізувати набутий досвід, створювати плани, ефективніше враховувати навчальні потреби і психологічні особливості студентів тощо. Дослідниця визначає дві групи рефлексивних вмінь викладача: особистісні та комунікативні. Особистісні рефлексивні вміння стосуються здатності викладача рефлексувати власну педагогічну діяльність і себе в ній; а комунікативні – пов'язані з умінням адекватно змінювати свої уявлення про іншу людину (І. Пододіменко, 2016).

Досліджуючи значення рефлексії для професійного розвитку через аналіз праць таких науковців як С. Балаба, О. Гант, Г. Горбань, Л. Гапоненко, В. Демський, І. Клименко, Г. Мазилова, Ю. Шапошникова, Д. Шон та ін., ми вважаємо, що рефлексія важлива для засвоєння професійних знань, розвитку професійного мислення, формування професійної ідентичності; є основою для оволодіння навичками професійного спілкування; пов'язана із психологічним здоров'ям фахівця та його успішністю; значуща для високого рівня професіоналізму і компетентності в цілому (Л. Подкоритова, 2017).

З вище викладеного аналізу наукових праць можна виявити, що попри ґрунтовні дослідження як рефлексії, так і самотворення, їх зв'язок, особливо у викладачів закладів вищої освіти чітко не окреслений.

За результатами проведеного нами теоретичного дослідження ми визначили, що значення рефлексії для професійного самотворення викладачів закладів вищої освіти полягає у наступному:

1) рефлексія є основою для засвоєння професійних знань, умінь і навичок викладача, водночас вона і сама постає важливою професійною навичкою педагога, яка постійно розвивається у процесі професійної діяльності;

2) рефлексія сприяє розвитку професійного мислення викладача, зокрема його критичності і самокритичності;

3) рефлексія спонукає викладача до виявлення, аналізу і виправлення помилок і недосконалостей своєї педагогічної діяльності;

4) рефлексія впливає на формування професійної ідентичності, Я-концепції і самооцінки викладача як фахівця, а також визначає його уявлення про унікальність і цілісність свого професійного Я;

5) рефлексія постає основою професійного спілкування викладача зі студентами, колегами, адміністрацією свого закладу освіти.

Специфікою рефлексії викладача є її багатовекторність: вона спрямована не лише на самого викладача і на процес взаємодії з іншими учасниками навчально-виховного процесу у ЗВО, особливо студентами, які значно впливають на рефлексивні процеси викладача.

Рефлексія у професійній педагогічній діяльності допомагає викладачеві знайти свій індивідуальний стиль, досягти адекватної професійної самооцінки, аналізувати і прогнозувати процес і результат своєї праці. Саме рефлексія створює передумови для переосмислення і вдосконалення викладачем своєї професійної діяльності, а отже визначає зміст і напрям його професійного самотворення.

Отже, рефлексія є важливою умовою професійного самотворення викладача. З іншого боку, вона і сама постійно розвивається у процесі професійного самотворення.

Висновок. Розвинена рефлексія сприяє професійній успішності та ефективності викладача. При цьому основою зв'язку рефлексії і професійного самотворення є їхня постійна взаємодія: запускаючи, спрямовуючи і корегуючи процес професійного самотворення, рефлексія і сама змінюється, розвивається та корегується.